

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתנו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה: לו) - חייך קודמים לחיי חבריך.

חתם סופר מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א [מ. סופר, 1762-1839, פרסברג]

לכדתני' דרש ב"פ כו'. צע"ג דהא "יהרג ואל יעבור ברצח" הוא רק מסברא "מאי חזית דדמא דידך סומק טפ"י ומה"ט כ' תו' ס"פ בן סורר דאם רוצים להשליכו על התינוק למעכו אינו צריך למסור נפשו דליכא מאי חזית. וא"כ ק' מה עלה על דעת ב"פ?! ור"ע נמי קרא למה לי? מסבר' נמי ידעי! ואמנם למ"ש **בכ"מ פ"ה מיסה"ת** דלר"ל דירושל' שם לר"ל [לית ליה] סברת "מאי חזית ויהרג ואל יעבור" ברצח דינא הוא ואפי' היכי דלא שייך מאי חזית אי"ש [אתי שפיר]. ולפ"ז צ"ל דבשמעתין [הלכה שבפנינו] **דרי יוחנן ס"ל כר"ע אית לי כר"ל דירושלמי** שם, וכספק הרמב"ם התם דפסק כר"ל ולא כר"י דירושלמי והיינו משום דבשמעתין [הלכה שבפנינו] מבואר דלבבלי גם ר"י ס"ל כר"ל התם. אך אי קשי' דהא רבא הוא מרא דשמעת' דמאי חזית בפ"ב דפסחים וס"ל ריבית קצוצה אינו יוצא בדינין ומוקי וחי אחיך עמך לכדרי"ע והדק"ל קרא למה לי. ליישב זה אקדים מ"ש ת"ח ביישוב ק' מהרי"ט בקידושין כי טוב לו עמך דרשי' שהעבד קודם לרבו ותי' הכא הי' סברא חצונה כבן פטורא אתי' קרא לאפוקי מסברא חצונה והתם סברא חצונה האדון קודם לעבד ואתי' קרא להקדים העבד ע"ש. ואומר אני דב"פ ור"ע תרווייהו מיייתורא [מילה יתירה] ד"עמך" דרשי אלא **ב"פ ס"ל יהרג ואל יעבור** דרוצח מטעם "מאי חזית" וא"כ מסברא חצונה חיינו קודמים ואתא קרא לאפוקי מסברא חצונה לומר "עמך": **בשוה לך** וישתו שניהם, דהכא אין לומר שיתנו כלו לחברו דא"כ אח"כ יהי' המצוה על חברו לתתו לו ואין לדבר סוף וכ"כ מהרמשי"ף ס' זו. **ור"ע ס"ל כר"ל דירושלמי** דרוצח מדינא יהרג ואל יעבור א"כ מסברא חצונה ישתו שניהם ואתא יתורא [מילה יתירה] ד"עמך" לומר "**חייך קודמין**". נמצא לפ"ז אי"ש [אתי שפיר] דר' יוחנן דירושלמי ורבא דמאי חזית כבן פטורא וק"ל. ועתה נדפס ספר סדר משנה ומצאתי מ"ש פ"ה מיה"ת ה"ה אות ג' ע"ש. ולע"ז פשוט דשמעתין [הלכה שבפנינו] לא דמי ליחדוהו [אלא דמי דלא יחדו], הגע עצמך אם המלכות אומר לשניים, א' גבור וא' תינוק בן יומו, תנו לי א' מכם ואם לאו אהרוג שניכם אע"פ שאין ביד התינוק למסור את הגדול מ"מ אין רשות לגדול למסור הקטן ויהרגו שניהם. וה"נ הני תרי [אף כד בשני אלן]. ... א' גבור בקיתון של מים וא' חלוש שאין לו וס"ל **לב"פ** ימותו שניהם **כיון שלא יחדו**, ור"ע דרש עמך כו' ולחלק יצא בין למסורו בידיים דאסור ובין שב ואל תעשה שלא ליתן לו מימיו דליכא אלא לאו דלא תעמוד על דם רעך ובזה חייך קודמין ובזה נדחו כל דברי הגאון הנ"ל וק"ל:

כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה

כתב הרמ"ך אע"פ שנמצא בתוספתא כדבריו לא ידענא טעמא מאי דהא מסיק בגמרא (פסחים כ"ה) דמשי"ה אמרינן בש"ד יהרג ואל יעבור דסברא הוא מאי חזית דדמא דידך סומק טפי והכא ליכא האי סברא דהא יהרגו כלם והוא עצמו מוטב שיהרג הוא עצמו ואל יהרגו כולם. ואני אומר שאין טענתו טענה על התוספתא דאיכא למימר דהתם שאני דיחדו לו וא"ל קטול לפלניא ומשי"ה אי לאו טעמא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי לא הוה אמרינן דיהרג ואל יעבור והיינו דקתני סיפא יחדוהו להם אבל ברישא שלא יחדוהו שלא אמרו אלא תנו אחד מכם ונהרוג אותו בכל אחד מהם שירצו למסור אותו איכא למימר להו מאי חזית שתמסרו את זה תמסרו אחד מכם ותצילו את זה דמאי חזיתו דדמא דהאיך סומק טפי דלמא דמא דהאי סומק טפי וע"פ טענה זו א"א להם למסור שום אחד מהם. אבל אי קשיא על ר"ל קשיא דאמר שאע"פ שיחדוהו להם אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו דהא ליכא סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרוהו. ואפשר לומר דס"ל לר"ל שמ"ש דבש"ד סברא הוא אינו עיקר הטעם **דקבלה היתה בידם דש"ד יהרג ואל יעבור** אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך **אבל אין ה"נ דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא הוי דינא הכי דיהרג ואל יעבור**:

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח דף מו טור ב/ה"ד

הלכה י': ... סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכ' אפילו כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל. **ייחדו להן אחד** כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ולא ייהרגו. אמר רבי שמעון בן לקיש "והוא **שיהא חייב מיתה** כשבע בן בכרי." ורבי יוחנן אמר "אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי [אפי' אינו חייב מיתה ימסרוהו להם **כיון דייחדוהו** - שו"ת ב"ח (ישנות) מג"]".

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קמה [ר' מ. פיינשטיין, 1895-1986, ניו יורק]

...
וא"כ פשוט לע"ד דאם יאנסוהו לעשות מעשה שלא יוכל להנצל כגון שנפל אחד לבור ושם סולם
ואנסוהו לסלק הסולם משם יהיה הדין דיהרג ואל יעבור דאף שאינו איסור רציחה ממש מ"מ
גורם הוי ונחשב זה תרתי. ועיין בע"ז דף כ"ו שמשמע שאסור באלו שלא מעלין ולא מורדין לסלק
הסולם משום דלעשות מעשה לסלק אפשריות הצלה חמור ממניעת הצלה דהוי גורם במעשה
למיתה וכ"ש לענין יהרג ואל יעבור שאיכא אותו הטעם עצמו כמו ברציחה שאיכא תרתי. ורק בלא
מעשה אך שיש עליו חיוב הצלה מ"והשבתו לו" ו"לא תעמוד על דם רעך" לא נתחייב להציל
במיתת עצמו.

וא"כ כשיכפוהו לאחד שישפוך המים שיש לנאסר בבית האסורים ולא יהיו לו אחרים כדי שימות
בצמא נמי הוא כסלוק הסולם שיהרג ואל יעבור משום שנחשב זה תרתי. וא"כ מה לי אנסוהו
נכרים או שאנסתו הצמאון שגם הוא צמא למים שבאם לא ישתה מים אלו ימות שג"כ יש להיות
ימות ולא יעבור. ולכן סובר בן פטורא יותר שאף שהמים הם של אחד מהו כיון שמדין צדקה
מחוייב ליתן גם לחברו הווי המים כעומדין גם לחברו להנצל בהם ממיתת הצמאון וכששותה
בעצמו ואינו מניח לחברו הרי הוא כמסלק במעשה שלא יוכל להנצל שהדין הוא שימות ולא יעבור.
ומה ששניהם שותים אף ששניהם ימותו, הוא מחמת שגם השני מחוייב שלא לשתות כדי שלא
יסלק אפשריות הצלתו וממילא מוכרחין שניהם לשתות ויחיו חיי שעה אף שאח"כ ימותו שניהם.
וזהו טעם בן פטורא וא"צ קרא ע"ז כי הוא מוכרח מאותו הטעם עצמו דיהרג ואל יעבור ברציחה.
ובאם לא יועילו לשניהם אף לחיי שעה ולאחד מגיע לישוב מסופקני בדעת בן פטורא ומסתבר
שיודה בזה בן פטורא.

ובא ר"ע ולימד "וחי אחיך עמך": חייך קודמין לחיי חברך. פי' שאין עליו חיוב צדקה כשצריך הוא
עצמו להדבר כאותו צורך שצריך העני וא"כ כיון שהמים שלו לא עמדו אלא לעצמו כיון שגם הוא
מהלך בדרך ולכן אף שכאן עושה מעשה במה ששותה ואינו מניח לחברו לשתות, הוא כבלא מעשה
מאחר שאינו מחוייב ליתן וא"כ רשאי לשתותם אף שיחסר לחברו וממילא ליכא כאן תרתי אלא
חדא נגד חדא ולכן מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי כסברת התוס' כשהוא בלא מעשה.

ומסתבר שגם בן פטורא מודה בדבר שצריך הוא עצמו ויש אחר עני הצריך לזה ואין בזה פק"י
שלא יהיה מחוייב מדין צדקה ליתן להאחר ...

והנה הרמב"ם רפ"ז ממ"ע כתב מ"ע ליתן צדקה אם היתה יד הנותן משגת, משמע דהוא תנאי
בחייב המצוה ולא כשאר המצוות שג"כ הוא רק כשיש לו ... אבל בצדקה הוא תנאי בהחייב דרך
כשמשגת ידו נאמר מצות צדקה. והוא למה דבארתי כר"ע ולא כבן פטורא וממילא אין טעם
לחייבו למות ולא לעבור ונמצא שנקט הרמב"ם דין דר"ע. ופשוט שתנאי זה הוא מקרא ד"וחי
אחיך עמך" וכדמסיק שם הרמב"ם קרא זה ויהיה כוונתו לתנאי דידו משגת. וכן במנין המצות
כתב ליתן צדקה כמסת ידו משמע שהוא תנאי בחייב ולא לשעורא שלא שייך למינקט שעור בשם
המצוה.

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה א

מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר
פתוח תפתח את ידך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך.

עוד היה קצת מקום לומר דבן פטורא סובר שרשאי להחמיר ליהרג במקום שרשאי לעבור עיין
בתוס' ע"ז דף כ"ז ולכן יהיה כאן גם מחוייב דממילא הוא תרתי נפש ומצוה נגד חדא. ור"ע סובר
דאסור להחמיר ולכן ליכא אלא חדא נגד חדא. ולכן הרמב"ם שפסק דאסור להחמיר בפ"ה
מיסוה"ת ה"ד הוא ממילא כר"ע. ...

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, ...

...
א) רוב המפרשים מהראשונים והאחרונים נקטו לעיקר כי הלכה כר"ע בזה דחיך קודמין, ויש לדייק זאת ההכרעה גם מלשון הגמ' בעצמה שכתוב בלשון "עד שבא ר"ע וגו'", ולא כתוב בלשון "ר"ע אומר", כבפלוגתא רגילה, ויש להבין מזה דרוצה לומר, שרק עד שבא ר"ע חששו לדרש של בן פטורה, אבל משבא ר"ע ודרש אחרת את אותו הקרא, עזבו דרשת בן פטורה בזה (כפי שכתוב בספרא בפי' בהר שדרש מקרא זה: "ישתו שתייהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך"), ותפסו לעיקר לדרשת ר"ע בזה דדריש "וחי אחיך עמך" חיך קודמים לחיי חברך.

ב) גם בכונת בן פטורה בעצמו, כותבים לבאר הגאון בעל מחנה חיים בחחו"מ ח"ג סי' ג', ובספר חמדת ישראל להגאון ר' מאיר דן פלאצקי בחלק העשין לדעת הרמב"ן ז"ל אות נ"ב, שאין רצונו לומר שזה שבידו הקיתון של מים מחויב בכך, אלא משנת חסידים היא זאת, ולכן אומר בלשון "מוטב" ולא חיוב, כי במקום סכנה של עצמו אין עליו חיוב של השבת גופו של חברו, ואיננו עובר על "לא תעמוד על דם רעד" ע"ש.

...
ויוצא לפי"ז כי פלוגתת ר"ע על בן פטורה היא לומר, שליכא בכאן כל מדת חסידות, אלא מחויב להקדים את חייו כי "חיך קודמין לחיי חברך".

ג) הגאון הנצי"ב ז"ל בספר העמק שאלה על השאלות שאילתא קמ"ג אות ג', כותב לתמוה על דעת בן פטורה, דכי בשביל שאי אפשר לקיים וחי אחיך מחויב הוא להמית את עצמו ח"ו, ואיזה תועלת תהי' מה שיתן גם לחבירו.

לכן כותב לפרש, דהענין הוא, דאם ישתו שניהם עכ"פ יחיו יום או יומים גם שניהם, שלא הגיעו לישוב, ואולי עד כה יזדמן להם מים, משא"כ אם לא יתן לחבירו הרי ימות בודאי בצמא, ולכן ס"ל לבן פטורה שבכה"ג מוטב שישתו שניהם.

ובא רבי עקיבא ודרש וחי אחיך עמך חיך קודמין ור"ל דאפילו חיותו קודמין כדאיתא ביומא דף פ"ה וחי בהם ולא שימות בהם ודריש מכאן אפי' ספק פקו"נ דוחה כל המצות, דוחי משמע ודאי, שלא יבוא בשום ענין לידי סכנה כמ"ש התוס' שם. ומסיים העמק שאלה את דבריו בזה בלשון: "וידוע דהלכה כר"ע", יעו"ש.

ומצאתי סייעתא לפי העמק שאלה הנז' בספר שו"ת יד אליהו מלובלין סי' מ"ג, דכותב שם נמי לפי בכאמור, דטעמא דבן פטורה הוא, משום דשמא כשישתו יוצלו שניהם, ורבי עקיבא סובר שאפי"ה חיך קודמין להנצל בודאות עיי"ש, והיינו כנ"ל.

יוצא לנו מהאמור, דמההיא דשנים שהיו מהלכין בדרך לא נוכל ללמוד הלכה אפי' אליבא דבן פטורה לאל כגון נידוננו בנוגע לגוף שלישי ולומר דאליבא דבן פטורה צריכים לחלק את הרפואה בין השנים ויחיו חיי שעה בהיכי שאפשרי הדבר, כי מלבד דנראין הדברים דהלכה כר"ע. עוד זאת, גם אליבא דבן פטורה נראה שאמירתו בזה הוא רק ממדת חסידות, וגם זאת שמימרתו הוא רק מפני שיתכן שאולי לאחר מיכן יזדמן להם מים ויחיו שניהם לחיי עולם, אבל לכגון נידוננו הא הרי ברור שבכל אופן שהוא יחי' האחד מהם רק חיי שעה בלבד, אפילו אם יתנו לו את הרפואה, ואם כן בכה"ג כו"ע יודו שיש לתתה לאותו שיחיה, ע"י כך, לחיי עולם.

הרב יעקב מדן, "על קיתון של מים - בין מחלוקת תנאים למחלוקת בין-דתית"

...
בתפיסתם של חז"ל, ולמיטב ידיעתי בלא חולק, גופו וחיוו של האדם אינם אלא פיקדון בידו מיוצר נשמתו, וכשם שאין אדם אוסר את שאינו שלו ואין אדם מקדיש את שאינו שלו - כך אינו רשאי למסור את חייו, שאינם שלו, להצלת חברו ולהגשמת אידיאל האהבה. בדומה לכך פסק הרמב"ם (הל' יסודי-התורה ה', א), שהאדם אינו רשאי למסור את חייו אפילו לקיום מצווה שאין בה דין "ייהרג ואל יעבור". יש להניח לפי זה, שלפי שיטתו של **רבי עקיבא** האדם מופקד כלפי הקב"ה קודם כל על שמירת גופו וחיוו שלו, ורק אחר כך על שמירת אלו של חברו, ואין סתירה בין דרשתו על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" לדרשתו על "וחי אחיך עמך"...

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגו **יעבור ואל ייהרג** שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

... אם ... נלך בעקבות החתם-סופר שקשר למחלוקת זו [של ר"ל נגד ר"י בירושלמי] גם את דעתו של בן-פטורא, נוכל להגיע למסקנה שבן-פטורא הדגיש מאד את הלכידות הפנימית בעת צרה, וראה אותה כתנאי להמשך הקיום בעת הגזירות והמלחמות [ונפסק כר"ל שליכד את כולם ואסר הישרדות הכלל ע"י מסירת הפרט]. אם יפנה כל איש כדי להציל את עצמו בלבד - יישבר עם ישראל בצוק העיתים, כאגודת קנים שאיבדה את הדבק הפנימי שלה והפכה לקיסמים בודדים ושברים.

[דוגמה:] בימים הקשים של השמדת שש מאות רבבות יהודי אירופה בידי אחיו של יש"ו לפני כיובל שנים, הלך גאון ישראל וקדושו, הרב מנחם זעמבא הי"ד מפראג, מחבר הספר 'תוצאות חיים, עם קהילתו אל כבשני ההשמדה. אישים בעלי השפעה התערבו לטובתו והרוצחים הסכימו לחלצו מקהילת המושמדים, אך רבי מנחם זעמבא סירב להיפרד מבני קהילתו ברגע הקשה ולהציל את עצמו. מדוע עשה זאת? למי עזר בכך שצעד אלי מותו?! נראה לי, שמאמר חז"ל הקרוב ביותר למעשהו האצילי של הרב הי"ד היה מאמרו של בן פטורא - "ואל יראה אחד מהם במותו של חברו". הרב לא פרס את דבק האחים הקהילתי גם תמורת הצלת חייו. ואם ישאל השואל, לדברינו, איך פסק הרב הי"ד נגד רבי עקיבא, שהלכה כמותו, ועוד בדיני נפשות - נשיב לו: בהוראת שעה, בעת צרה ליעקב, כשהלכידות הפנימית היתה כמעט הנשק היחידי שנותר ליהודים לאחוז בו - הלך הרב הי"ד על פי שיקול דעתו ורוח הקודש שנוטע הקב"ה בלב כל מנהיג ציבור על פי תורה לשמה, בבחינת "יפתח בדורו כשמואל בדורו". הוא נטה אחר דעה שלא נפסקה להלכה בדרך כלל אך נותרה להלכה במקרים מסוימים, שהרי הרמב"ם (הל' יסודי-התורה ה', ה) פסק כריש לקיש נגד ר' יוחנן בירושלמי בתרומות (פ"ח ה"ד), שאין להסגיר יהודי למיתה בידי גוים בייחודו להם סתם אלא במחויב מיתה בלבד, ואפילו אם ייהרגו כולם. וכבר הבאנו לעיל שלדעת היחתי סופר' הולך ריש לקיש בשיטת בן-פטורא.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחלה, ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

דוגמה : צבא

דוגמה : מורים באירוע במעלות